

ANTIOH CANTEMIR: „TOȚI SUNT UIMIȚI DE REALIZĂRILE MELE DIPLOMATICE”

Dr.hab. în filozofie **Gheorghe BOBÂNĂ**

ANTIOH CANTEMIR: „ALL ARE ASTONISHED BY MY DIPLOMATIC ACCOMPLISHMENTS”

This article analyses the political and diplomatic activity of Antioh Cantemir – the remarkable representative of Russian and European culture of the first half of the XVIIIth century. His contribution to the development of Russian-English and Russian-French political relations is being appreciated in the period of practicing the position of ambassador of Russia in London (1732-1738) and in Paris (1738-1744)

Antioh Cantemir – eminent reprezentant al culturii ruse și europene din prima jumătate a secolului al XVIII-lea – s-a născut la 21 septembrie 1708 (1709) la Constantinopol, în familia domnitorului Moldovei Dimitrie Cantemir, și a încetat din viață la 11 aprilie 1744 la Paris. Numele lui Antioh Cantemir, chiar în timpul vieții, a devenit cunoscut nu numai în Rusia, dar și în Europa. Poet, diplomat, adept ferm al științei și filosofiei moderne, el atrage atenția lui Voltaire și Montesquieu, face cunoștință cu savanți renumiți din epocă ca P. Maupertuis, A.-C. Clairaut și B. Fontenelle. Imediat după moartea poetului, opera sa este tradusă și editată în limbile franceză și germană, devenind obiectul discuțiilor și confruntărilor literare în Franța și Germania de la mijlocul secolului al XVIII-lea.

În Rusia, larg răspândite în copii manuscrise, satirele creează autorului o mare popularitate. Contemporanul său V.K.Trediakovski menționa că Antioh Cantemir „...fără îndoială este cel mai mare și cel mai iscusit poet rus”. Publicate pentru prima dată în limba rusă, în 1762, la aproape două decenii după moartea poetului, „*Satirele și alte poetice compuneri*” au sporit și mai mult interesul pentru personalitatea și creația lui Antioh Cantemir. Satirele cantemiriene au fost apreciate la înalta lor valoare de scriitorii ruși A.S. Pușkin, V.A. Jukovski, C.N. Batiuskov, K.F. Râleev, V.G. Belinski, G.V. Plehanov.

Educația și instrucția lui Antioh începe în casa părintească. Primele studii le face sub îndrumarea tatălui și a profesorilor particulari. Concomitent cu instruirea în casa părintească, viitorul poet frecventează Academia slavo-greco-latină din

Antioh Cantemir, gravură de E. G. Vinogradov după originalul lui Vagner. Londra, 1938

Moscova. Din iulie 1722 până în ianuarie 1723, în perioada „campaniei persane” a lui Petru I, în timpul căreia Dimitrie Cantemir a fost însoțit de familia sa, Antioh învață timp de șase luni la școala capucinilor din Astrahan.

Dimitrie Cantemir intenționa să-și trimită copiii la învățătură în Europa. Acest lucru este menționat chiar în una din primele scrisori, cea de la 27 iulie 1711, adresată țarului Petru I. Peste zece ani, în februarie 1721, principele din nou vorbește despre intențiile sale de a-și trimite copiii la studii în țările europene. În timpul campaniei persane, Dimitrie Cantemir se îmbolnăvește de diabet și moare la 21 august 1723. În *Testamentul* său principele reiterează dorința ca fiii săi să fie trimiși la studii „în alte țări”.

La mai puțin de un an de la moartea tatălui său, în mai 1724, Antioh Cantemir scrie țarului Petru I o scrisoare cu rugămintea de a fi trimis la învățătură peste hotare și de a i se acorda în acest scop o bursă. Petru I moare la începutul anului 1725 și cererea lui Antioh Cantemir rămâne fără de răspuns. Astfel se încheie prima perioadă de formare intelectuală a viitorului poet și diplomat.

Un moment important în devenirea concepțiilor lui Antioh Cantemir l-au constituit studiile la Universitatea de pe lângă Academia de Științe din Sankt-Petersburg. Studiul filosofiei sub conducerea savantului german Christian-Friedrich Gross a avut o importanță deosebită pentru evoluția concepțiilor

tânărului poet. Pe lângă lecțiile lui C.-F.Gross în domeniul filosofiei, Antioh Cantemir frecventează cursurile de matematică ale lui F. C. Mayer și ale fraților Daniel și Nicolaus Bernoulli, cursul de fizică al lui G.-B. Bülfinger, de istorie al lui G. S. Bayer, cursuri care îl familiarizează cu cele mai noi descoperiri și probleme ale științei și filosofiei de la începutul secolului al XVIII-lea.

În 1730, Antioh Cantemir, ofițer al regimentului de gardă Preobrajensk, participă activ la evenimentele legate de înscăunarea împărătesei Anna Ioannovna. În numele noii nobilimi, el scrie o petiție către împărăteasă în care ea este rugată să devină monarh suveran și autocrat al Rusiei, continuând cauza împăratului Petru I. Petiția a fost semnată de un număr considerabil de nobili. La 25 februarie 1730, la ședința Consiliului Suprem, petiția redactată de Antioh Cantemir a fost citită împărătesei de autorul ei. În luna noiembrie 1731 Antioh Cantemir este numit reprezentant diplomatic (rezident) la Londra.

În Europa, la Londra, apoi la Paris, Antioh Cantemir, prin personalitatea, instruirea sa, prin cunoașterea limbilor, felul de a discuta, orizontul larg al intereselor, seriozitatea opiniilor și finețea manierelor a reușit să se impună în cercurile diplomatice și literare.

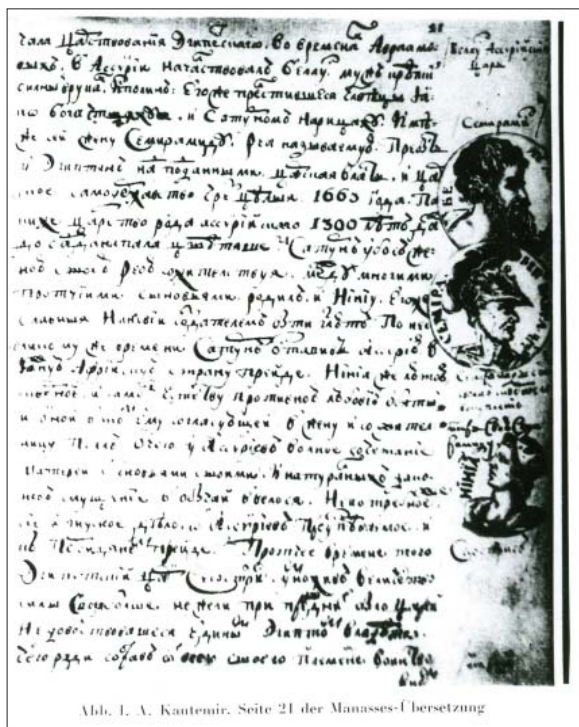
Serviciul diplomatic al lui Antioh Cantemir a durat mai mult de 12 ani și s-a întrerupt odată cu moartea sa. Cercetătorii consideră activitatea diplomatică a lui Antioh Cantemir la Londra ca fiind de importanță general europeană. Grație intervențiilor inteligente ale acestuia, s-au clarificat

o serie de ambiguități în relațiile dintre Franța și Austria, Rusia și Turcia, Rusia și Anglia. Antioh Cantemir rămâne șase ani în Anglia, țară considerată de multe personalități ale timpului drept patrie a libertății și a progresului. Succesul misiunii sale diplomatice depindea în mare parte de Robert Walpole, ministru, căruia regele George al II-lea îi atribuisese drepturi depline. Diplomatul rus înțelegea că acesta este deosebit de abil și de influent pe lângă rege și în consecință se realizează înaltului demnitar în scopul reușitei demersurilor sale diplomatice.

Direcțiile principale ale politicii externe, promovată de Rusia pe întreg parcursul secolului al XVIII-lea, au fost trasate de Petru I. Încă în timpul vieții lui în Europa Occidentală s-a format o coaliție a țărilor ce manifestau o anumită ostilitate față de Rusia, printre care se aflau Franța, Anglia și Prusia. În anii serviciului diplomatic al lui Antioh Cantemir politica acestor state, mai cu seamă a Franței, este marcată de o deosebită activitate. Franța depunea eforturi susținute pentru a crea un bloc antirusesc al țărilor vecine cu Rusia: Suedia, Polonia și Turcia. În situația creată diplomația rusă trebuia să manifeste o mare vigilență și maleabilitate, însoțită de măiestria de a folosi divergențele existente între statele mari europene. Antioh Cantemir, ca diplomat, posedă în deplină măsură aceste calități. El depune eforturi pentru stabilirea relațiilor diplomatice normale între Anglia și Rusia, întreprinde, deși fără rezultat, un șir de încercări de a realiza o alianță între aceste două țări în timpul disputei, din 1734, pentru tronul polonez. Din însărcinarea guvernului rus, Antioh Cantemir face demersuri insistente pentru recunoașterea de către guvernul englez a titlului de împărăteasă al Annei Ioannovna, considerând acest fapt drept o recunoaștere a prestigiului statului rus.

Prin eforturile diplomatului rus, guvernul englez a fost nevoit să condamne, în 1735, activitatea ambasadorului englez din Constantinopol, ostilă Rusiei, și să-l recheme din postul acesta diplomatic. Eforturi susținute necesită și dezmințirea diferitelor publicații cuprinzând informații denigratoare despre Rusia, care apăreau în presa engleză a acelor timpuri. Manifestând o deosebită atenție pentru consolidarea relațiilor economice dintre Rusia și Anglia, Antioh Cantemir contribuie activ la încheierea, în anul 1734, a tratatului comercial anglo-rus, iar în scopul dezvoltării mai active a comerțului dintre cele două țări propune să fie deschis la Londra un consulat rus. Diplomatul reușește de asemenea să convingă guvernul englez să numească la Sankt-Petersburg nu un rezident, ci un ambasador plenipotențiar.

Pe la mijlocul anului 1737 Antioh Cantemir, din însărcinarea guvernului rus, începe tratative cu ambasadorul francez de la Londra în scopul restabilirii relațiilor diplomatice dintre Rusia și Franța, întrerupte în legătură cu războiul polonez. Între cele două grupări de state - Rusia, Anglia,

Abt. I. A. Kautemir. Seite 21 der Manasses-Übersetzung

Ultima pagină a manuscrisului traducerii "Cronicii" lui Constantin Manasses, 1725

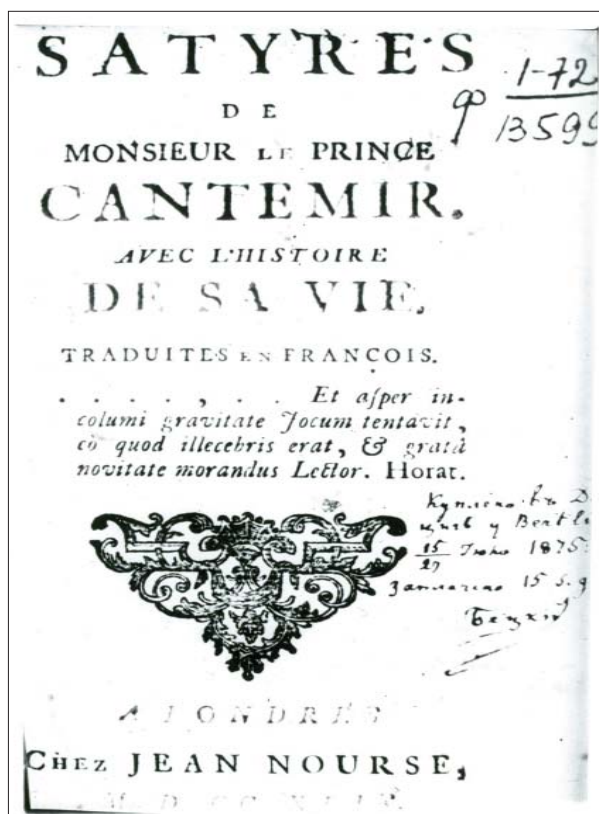
Austria, pe de o parte, și Franța, Suedia, Turcia, pe de altă parte, până la Antioh Cantemir, nu a existat un schimb de reprezentanți diplomatici. Antioh Cantemir urma să inițieze misiunea diplomatică dintre cele două grupări de state. Era o misiune dificilă, dat fiind animozitatea dintre guvernele francez și rus.

În urma încheierii cu succes a acestor tratative guvernul rus îi acordă lui Antioh Cantemir titlul de șambelan (demnitar de rang superior în statele monarhice din Europa) și îl numește reprezentant diplomatic al Rusiei în Franța cu rangul de ministru plenipotențiar. Numirea lui Antioh Cantemir ambasador al Rusiei la Paris, în martie 1738, corespundea atât dorinței poetului de a părăsi Anglia, de care, cum e lesne de înțeles, nu a fost prea mult atașat, cât și necesităților de ordin diplomatic.

Deși reușește să restabilească legăturile dintre cele două state, activitatea diplomatică a lui Antioh Cantemir în Franța chiar de la început a fost anevoioasă. Noul ambasador rus a sosit la Paris în luna septembrie a anului 1738. Experiența londoneză nu-i putea fi utilă decât teoretic. Dificultatea mai venea și din limitarea subvențiilor din partea curții imperiale ruse, fapt care, în atmosfera strălucitoare a curții franceze, îi va crea lui Antioh Cantemir un handicap. În raportul adresat Sankt-Petersburgului, Antioh informează curtea despre atitudinea glacială, suspicioasă a suveranilor francezi față de ambasadorul rus. „Relațiile ambasadorului rus cu Ludovic al XV-lea s-au redus la actul prezentării scrisorilor de acreditare și la audiențe de factură oficială; în afară de audiențe, regele nu m-a onorat cu conversația decât de patru ori. Regina, mai mult de un an, în timpul șederii mele s-a comportat față de mine cu tăcere și aceasta înseamnă, după cum am aflat de la una din doamnele ei, că dorește a-mi aminti de împotrivirea curții rusești la încoronarea regelui Stanislav”.

Guvernul rus i-a dat indicații să acorde o atenție deosebită cardinalului A.-H. de Fleury. Deși reprezentant al clerului, cardinalul îndeplinea și funcțiile de șef al guvernului în timpul domniei lui Ludovic al XV-lea și dispunea de o influență mai mare chiar decât regele. Atotputernicul cardinal era serios îngrijorat de creșterea influenței Rusiei asupra țărilor nordice. Prin intermediul ambasadorului său în Rusia, marchizul de La Chétardie, guvernul francez ducea tratative secrete, la Sankt-Petersburg, cu Elisaveta Petrovna în speranța că, după încoronarea ei, influența franceză în Rusia va crește. Totodată guvernul francez ațâța Suedia împotriva Rusiei, susținând tratativele secrete dintre Suedia și Turcia.

Ambasadorul rus la Paris înțelegea toată complexitatea și seriozitatea misiunii sale în Franța. Mintea pătrunzătoare, perfectă inițiere în probleme de politică internațională și cunoașterea excelentă a nuanțelor politicii franceze i-au asigurat lui Antioh

Foaia de titlu a primei ediții a "Satirelor" lui Antioh Cantemir în limba franceză. 1749

Cantemir succesul în activitatea sa, îndreptată spre consolidarea prestigiului european al Rusiei. Aflându-se în Franța, el a contribuit la încheierea păcii între Rusia și Turcia. Având experiența Londrei, Antioh nu întârzie să se apropie de adevărata autoritate politică a Franței, cardinalul De Fleury, care îndeplinea, după cum am menționat, funcția de prim-ministru, fără a deține oficial acest post. Dar cu toate eforturile stăruitoare ale ambasadorului rus de a păstra cele mai bune raporturi cu cardinalul, în scurtă vreme ele se vor deteriora. „Onest și caritabil” în imaginea ideală ce și-o formase Antioh Cantemir în primele luni ale șederii în Franța, „fățarnic și șiret” – în portretul ce reține duplicitatea și perfidia atitudinii lui față de rezidentul rus: „el a dat la o parte orice rușine și nu crede în pedeapsa lui Dumnezeu, deși îi invocă frecvent numele”.

Deziluzia în raporturile cu De Fleury nu exclude contractarea altor relații politice. Astfel, Antioh Cantemir câștigă stima și dragostea arhiepiscopului Tencin, rivalul cardinalului De Fleury, a miniștrilor Amelot și d'Orry. Când, după zece ani de opoziție, Tencin este numit cardinal, Cantemir își exprimă satisfacția în cuvinte ale căror sens coincide cu principiile morale exprimate în satirele sale: „Domnul Tencin este după naștere modest și-și datorează întreaga ascensiune meritelor. Este cel mai mare elogiu care trebuie să i se aducă; are destui prieteni și tot atât de mulți dușmani”. În ansamblu, relațiile lui Antioh Cantemir cu guvernul francez

rămân sub semnul suspiciunii. Fostul ambasador rus la Londra era considerat un adversar al Franței, care chipurile transmitea în Rusia numai lucruri defavorabile guvernului francez.

Este evidentă în activitatea lui Cantemir, din anii aceștia, separarea strictă a omului politic și a omului de litere. Ca om politic Cantemir nu greșea afirmând ne-sinceritatea cabinetului francez față de Rusia, acțiunile de subminare a autorității Rusiei în Suedia, iar politica filoturcă a cardinalului De Fleury i se părea ambasadorului rus nu numai „bizară”, dar mai ales „necuviincioasă”. Informațiile trimise de Antioh Cantemir în Rusia nu ocoleau situația internă din Franța, ceea ce nu putea să nu determine sporirea suspiciunii în jurul său. În plus, poetul era puțin văzut în anturajul monden al curții, preferând saloanele literare vânătorilor, supeurilor fastuoase, lipsindu-i, cum nota el însuși cu umor, două calități indispensabile: „o sănătate bună pentru a putea supă și veghea, și o înclinație inviolabilă și eternă pentru cadrulul la modă”.

Antioh avea o constituție fragilă, suferea de o boală de stomac ce a evoluat, se pare, în cancer. Cert este că în ultimii ani ai vieții boala s-a agravat, stomacul ajungând în imposibilitatea de a digera. Sănătatea precară (încă din 1736 se prefigura tragicul deznodământ, survenit la 11 aprilie 1744 în urma unor complicații pulmonare care au grăbit sfârșitul), fastul curții franceze ce implica în mod necesar și posibilități financiare ale reprezentanților străini, nesiguranța materială și indiferența curții rusești la apelurile repetate ale ambasadorului de a suplimenta subvențiile îi fac acestuia, sub raport social, șederea la Paris obositoare și plicticoasă. „*Scrisorile filozofice*”, scrise în ultimii ani de existență, adăpostesc aceste momente dramatice din viața poetului ce lupta cu boala, păstrându-și, însă, luciditatea și discreția, impunându-și o tărie de spirit exemplară.

Funcțiile lui Antioh Cantemir în Anglia și în Franța nu se rezumau numai la activitatea pur diplomatică. Din însărcinarea guvernului rus el căuta în Europa specialiști în diferite domenii, trimițându-i în Rusia, îndeplinea diferite comenzi ale Academiei de Științe din Sankt-Petersburg, precum și ale unor demnitari ruși. În timpul șederii la Londra Cantemir a însușit limba engleză, luând cunoștință de literatura, arta, știința, gândirea filosofică și politică engleză. Într-o scrisoare către sora sa Maria, Antioh menționa: „Pentru pronunțarea mea eu pot fi considerat un englez veritabil, toți sunt uimiți de realizările mele diplomatice. Eu însă nu mă consider un fiu al Albionului, ci al Rusiei, și sunt mai curând poet, decât diplomat...”

Antioh Cantemir a trăit și a creat în epoca când se puneau primele pietre de temelie ale limbii literare ruse contemporane. Satirele sale au fost scrise în versuri silabice, manieră depășită încă în timpul vieții scriitorului, însă numele lui Antioh Cantemir,

conform lui Vissarion Belinski, „a supraviețuit de acum multe celebrități efemere, clasice și romantice, și va supraviețui încă multe mii”, fiindcă el „primul în Rusia a unit poezia cu viața”. Devotamentul față de filosofia și știința epocii moderne, fidelitatea față de dezideratele instruirii și educației, pasiunea pentru promovarea culturii, coroborate cu inteligența diplomatică și patosul luptei pentru progres sunt factorii care mențin în permanență interesul pentru creația lui Antioh Cantemir.

Diplomat care a apărat interesele Rusiei în Europa în cel de-al doilea sfert al secolului al XVIII-lea, primul poet rus modern, Antioh Cantemir rămâne, în primul rând, un fenomen al culturii ruse din secolul respectiv, însă el aparține și culturii românești, după cum au remarcat de nenumărate ori scriitorii iluminați români din secolul al XIX-lea – Mihail Kogălniceanu, Constantin Negruzzi, Alexandru Donici. Însuși poetul, până la sfârșitul vieții sale, nu abandonează gândul de a se reîntoarce în „... patria de altădată...”, să-și trăiască acolo pașnic „... zilele rămase...”

Interesul pentru personalitatea și creația lui Antioh Cantemir apare în Moldova la începutul secolului al XIX-lea, în legătură cu primele ediții în limba română a operelor lui Dimitrie Cantemir. Mihail Kogălniceanu și Constantin Negruzzi tipăresc, în anul 1838, în ziarul „*Albina*” prospectul ediției operelor principale ale lui Dimitrie Cantemir și ale fiului său Antioh. În introducerea la planul editorial „*Opere complete ale lui Dimitrie și Antioh Cantemir*” ei scriau: „Dacă moldovenii au autori cu carii se pot fâli înaintea Europei, negreșit acești autori sunt Cantemir, tatăl și fiul...”

Bibliografie

1. Кантемиръ, А.Д. Реляцији кн. А.Д.Кантемира из Лондона (1732-1733). Съ введениемъ и Примечаниями проф. В.Н.Александренко. Томъ I. М., 1892. VIII + 269 с.
2. Кантемиръ, князь Антиохъ Дмитриевичъ. *Сочинения, письма и избранные переводы*. С портретомъ автора, со статьею о Кантемире и съ примечаниями В.Я. Стоюнина. (Редакция изд. П.А. Ефремова). [Т.] I – II. Спб., Изд. Н.Н.Глазунова, 1867-1868. CXIV + 560 + 50 с. + 1 портр. (I); 2 л.т. 462 (II).
3. Cantemir Antioh: *Stihuri*. În românește de Virgil Teodorescu. Studiu introductiv de Paul Cornea. București: Editura pentru literatură universală, 1966. 294 [- 296] p. + 1 f. portr.
4. Бобынъ Г.Е.: *Философские воззрения Антиоха Кантемира*. Ответственный редактор, академик АН МССР Д.Т.Урсул. Кишинев, Штиинца, 1981. 183 (-136) p. cu portr.
5. Cârstea Cornelia: *Antioh Cantemir*. Craiova; Scrisul Românesc, 1984. 155 [- 159] p.
6. Ehrhard, Marcelle. *Un ambassadeur de Russie à la Cour de Louis XV: Le Prince Cantemir à Paris (1738-1744)*, par Marcelle Ehrhard, Paris: Société d'Études des Belles Lettres, 1938, 255 [- 237] p. + 1 f. portr.
7. Grasshoff, Helmut: *Antioch Dimitrieiĉ Kantemir und Westeuropa*. Ein russischer Schriftsteller des 18. Jahrhunderts und seine Beziehungen zur westeuropäischen Literatur und Kunst, von Helmut Grasshoff. Mit 4 Tafeln. Berlin: Akademie – Verlag, 1966. XI + 340 p. + 2 f. faxes
8. Майковъ, Л.К. *Материалы для биографіи кн. Л.Д. Кантемира*. Съ введениемъ и примечаниями проф. Александренко (Отдельный оттискъ изъ Сборникъ отдела русскаго языка и словесности Императорской Академіи наукъ, Т. LXXIII), Спб., Императорской Академіи наукъ, 1983, XIV + 344 с.
9. Bobăna, Gheorghe: Antioh Cantemir – poet, gânditor și om politic. Chișinău, Editura Civitas, 2006, 280 p.